שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

השיעור נמסר

במוצאי שבת־קודש

יתרו

שבט התשפ"ה בשל"ו

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בעניין דיני ריחוק מן העריות, כגון לקרוץ בידיו או ברגליו, או לרמוז בעיניו וכו'. תמיהה לגבי מה שציינו בפוסקים, כי מה שהקדימו הטור והש"ע לכך בזה"ל 'צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד', שכביכול המקור הוא מהרמב"ם.

ג' ביאורים מדוע נקטו בנ"ד בלשון 'מאד מאד', ומאי דנפקא מינה. האם גם הנשים מוזהרות כָּאנשים בהלכות ריחוק.

מה שאחז"ל, 'מאד מאד' הוי שפל רוח, האם הכוונה להתנהג בשפלות הרוח באופן קיצוני. ושתי עצות טובות לשמירת העיניים וקדושת המחשבה.

לפרטֵי עניינים אשר צריך אדם להתרחק בהם מהנשים מאד מאד, אין סוף.

תמיהה על מ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש, בעניין 'תכלית השפלות', בסיפור על 'אחד מן החסידים' שהיום השמח שלו בכל חייו היה כשנסע בספינה, והיה במקום בזוי מאד וכו'.

מהי ההתראה שמתרה הקב"ה באדם, קודם שמביא עליו צרה או יסורים, כגון תוכחה. כולל לקבל הערות מנות־ביתו.

כיצד תובן דעת הנודע ביהודה, לא נפסל כשנכתבה אות יתירה בין מלה למלה בסת"ם, הרי הרמב"ן כתב כי כל התורה שמותיו של הקב"ה, והרקאנטי כתב כי התורה היא סדר עשר ספירות, והרמח"ל כתב כי ספר תורה שיש בו פיסול אחד, נפסל כולו, כי אין ההארה עומדת עליו כראוי. תפילין וס"ת שנוספה בהן תיבה כפולה.

בעניין 'כתר בן אשר', השלמת התשובות להערות הרה"ג יהודה עדס שליט"א. מִצְעָר ומצעַר.

כל הזכיות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 776
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

מוצש"ק יתרו ה'תשפ"ה ב'של"ו

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת זיו בן שמעון הי"ו והדר בת שמעון תחי', בעבור שהתנדב אביהם יצ"ו בעבורם. השם ברוך הוא יאיר מזלם, בעז"ה שיזכו לזיווגים הגונים בקרוב, אכי"ר.

וכן מוקדש השיעור ע"י הרב חיים רצאבי הי"ו לרפואת והצלחת נו"ב אפרת בן הרה"ג איתמר חיים הי"ו, וכל בני משפחתם.

וכמו כן השיעור מוקדש לרפואת רבי יחיאל בן יחיא שליט"א בתוך כל שאר חולי עמו ישראל, בעבור שהתנדבו בעבורם לרפואתם למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

השיעור מוקדש ע"י רבי יעקב בן אדמון הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו, וברכה לרכישת בית חדש. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי יעקב בן יהודה חבר הי"ו, מארצות הברית, לרפואת נו"ב היולדת מרת מזל גאולה בת עזרא שתחי', לבריאות איתנה ונהורא מעליא. ולהצלחת בתם רבקה שתחי', שירוו ממנה רוב נחת, יחד עם כל בני ביתם שיחיו, וברכה בפרנסתם. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

ולהבדיל בין החיים ובין המתים, השיעור מוקדש לע"נ ידידנו הרב שלום בר"ר שלמה הכהן אפרים זצ"ל, שבשב"ק זו חל יום היארצייט שלו, בעבור שהתנדבו בני משפחתו לעילוי נשמתו. הוא היה סמל ודוגמא לשמירה על מסורת אבותינו נע"ג, ויחד עם זאת לגדל דור של אברכים ובני ישיבות.

*

זהו משהו מיוחד, שהוא זכה. הוא הבין את החסרונות של־דור. הוא הבין כי למרות שמצד אחד שמר מאד על המסורת, כל הפרטים וכל העניינים, מצד שני הבין כי אין תקוה בדור הזה אם לא יהיו בישיבות, בתיבת נח. הדור שלנו ח"ו בלי שיכנסו לתיבת נח, זה בעוה"ר דור הפַּלָגה ודור המבול. הכל נשטף רח"ל. לא רבים הבינו זאת. גם לבוא לגור בבני ברק, הדבר אינו פשוט. מעטים הבינו זאת. הם הבינו, כי צריך לגור בקרב ציבור אשכנזי חרדי, בסביבה כזאת, כי האשכנזים ידעו את מחלות הדור, ידעו מה הרשעים החילונים השמאלנים עושים, את הדרכים המקולקלות שלהם, מה שהתימנים בעבר לא הבינו את הרשעות שלהם, לא הבינו את עומק זדון ליבם, כי כ"כ הם התרחקו מן התורה. אבל האשכנזים אשר כבר חיו את זה כמה דורות, הבינו את זה וידעו איך להילחם איתם. אלה שהבינו זאת, עקרו את דירתם.

הוא היה גר במקומות אחרים, במושב תעוז, והוא עבר לבני ברק, וככה הוא זכה לשמור על משפחתו. ב"ה אחד מהם הוא ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן הי"ו, וכן שאר אחיו, תלמידי חכמים חריפים, ירבו כמותם בישראל. וכן הנכדים, כולם הולכים בדרך ה', ירבו כמותם בישראל. כגון המשב"ק כאן, ידידנו הנעלה ורב הפעלים הרב יואל כהן יצ"ו, וירבו כמותו בישראל. בנו של ידידנו הרב אורי כהן שליט"א.

[נכון שמשפחתנו גרו במושב תעוז, שכל יושביו היו תימנים יראים ושלמים, מעי"ת צנעא ומעיר מחוית. המושב לא התקיים, וכולם עקרו משם למקומות שונים, ובמקומם התיישבו מעולי הודו. את משפחתנו רצו ליישב בכפר סבא, אבל אבא מארי זלה"ה נלחם הרבה כדי להתיישב בבני ברק. איתמר].

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

*

אני לא מרגיש כ"כ טוב, כי היינו בירושלם עיקו"ת והצטננתי, השם ירחם. לכן אני צריך לבקש סייעתא דשמיא. אתחיל שבח אל חי ונורא, אשאל אלהי יעְזְרה: ימחול לחטאי גם יָסְירה, ימשוך חסדים ינצרה: יקרע לכל פתק גזירה, וכל מְנָאץ יעְדְּרה.

בעניין דיני ריחוק מן העריות, כגון לקרוץ בידיו או ברגליו, או לרמוז בעיניו וכו'. תמיהה לגבי מה שציינו בפוסקים, כי מה שהקדימו הטור והש"ע לכך בזה"ל 'צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד', שכביכול המקור הוא מהרמב"ם.

רמב"ם זה גם ראשי תיבות, ר'אש מ'דברים ב'כל מ'קום.

לכן נפתח בלשונו, בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה – דבר בעתו מה טוב, כי אנחנו כעת בימי השובבי"ם – בהלכה הראשונה, וז"ל, **כל הבא על ערוה מן העריות דרך איברים, או שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקרוב בשר, הרי זה לוקה מן התורה** וכו'.

ובהלכה ב', ואסור לאדם לקרוץ בידיו וברגליו, או לרמוז בעיניו, לאחת מן העריות.

קריצה בעיניים או ברגליים, או לעשות רמזים בעיניים. הדבר מראה על כוונות רעות נסתרות.

או לשחוק עמה, או להקל ראש. כפי שכתוב במשנה במסכת אבות [פרק ג' משנה י"ג], **שחוק וקלות ראש, מרגילין לערוה.**

ואפילו להריח בשמים שעליה, או להביט ביפיה, אסור. ומכין למתכוין לדבר זה, מכת מרדות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון לֵיהָנות, כמי שנסתכַּל במקום התורף. ואפילו לשמוע קול הערוה – הרמב"ם לא כתב במפורש

שדוקא 'קול זמר', אבל עכ"פ בדר"כ אנחנו פוסקים כי רק קול זמר, אבל ישנם המחמירים אפילו קול אחר, ואולי הם מדברים על קול מסויים מיוחד, כגון כשהיא נואמת. כאשר היא אינה מדברת סתם דיבורים, אלא שהיא מייפה את הקול. ועי' שע"ה סי' ר"א הערה י"ט – **או לראות שערה, אסור.**

ושם בהלכה ג', **והדברים האלו, אסורין בחייבי לאוין.** הכוונה היא, לא רק חיובי כריתות, אלא גם חייבי לאווין. ללמדנו כי הגם שזה יותר קל, כי אין על כך חיוב כרת רח"ל, אבל בכל זאת זהו איסור מן התורה. ע"כ לגבי כל הדברים הללו, גם חייבי לאווין שייכים בהלכות הללו, שאסור לקרוץ בידיו או ברגליו וכו'.

הטור והש"ע באבן העזר סימן כ"א, העתיקו את לשון הרמב"ם כדלעיל, אבל הקדימו כמה מלים בזה"ל, **צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד. ואסור לקרוץ בידיו או ברגליו** וכו'. מכאן והלאה, העתיקו את לשון הרמב"ם.

קצת תמוה בעיני, שהרי מרן הב"י מציין תמידין כסדרן את המקורות של הטור, וכאן הוא פתח וכתב 'כך כתב הרמב"ם', אבל הרי ששת המלים הללו אינן כתובות ברמב"ם. בשום מקום, הרמב"ם לא כתב זאת, להתרחק מן הנשים מאד מאד.

אולי נגיד, כי זה בגלל שאין פה חידוש. זהו רק הסבר כללי. הדבר כעין 'כלל ואחר כך פרט'. 'תַּנֵּי, והדר מפרש'. שצריך להתרחק, ואלו הם הפרטים.

ברם, זהו אינו הפשט. כיון שכתוב, 'ו'אסור לקרוץ וכו'. האות וא"ו, ואסור, באה להוסיף דבר אחר. 'צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד', זהו דבר אחד. ולאחר מכן, 'ואסור לקרוץ וכו'', זהו דבר נוסף. אם זה היה הסבר לרישא, אזי היה צ"ל בלי וא"ו, 'אסור'. משמע שהם הוסיפו פה דבר אחר.

גם בבאר הגולה, מציין כבר בהתחלת הסעיף, **רמב"ם בפרק כ"א מהל' איסורי ביאה.**

לא זכיתי להבין זאת, למה הם ציינו גם את זה לרמב"ם. והמקב"ה יאיר עינינו.

*

וצריכים לדייק כאן, דברים נוספים.

לגבי 'להתרחק מהנשים מאד מאד', הם כותבים בלשון 'צריך'. ולגבי 'לקרוץ בידיו או ברגליו וכו'', הם כותבים בלשון 'אסור'. הרי ישנו הבדל, בין סגנון 'צריך' לבין סגנון 'אסור'. 'אסור' זה מעיקר הדין, אולם לגבי 'צריך', ישנה בכך מחלוקת גדולה בין המפרשים, האם זהו איסור, דהיינו כגון שהדבר מעכב, או שזהו רק לכתחילה. צריך, לפ"ז הוא כמו לשון ראוי. בערך באותו הסגנון של ראוי. ישנן חילוקי דעות, לגבי הלשון 'צריך'.

אולם בנ"ד חושבני, לפי העניין, כי מאחר שהם משתמשים באותו הסעיף, פעם צריך ופעם אסור, מתוך העניין מוכח שהם רוצים להגיד כי הדבר יותר קל. זה 'אסור', וזה 'צריך'. אחרת, למה הם שינו את הלשון? כאן מבינים שזאת דרגא פחות.

שאלה מהקהל: הלא דוקא בסיפא שהוא לשלילה, יכלו לומר לשון אסור. מה שאין כן ברישא שהוא לחיוב, הרי כדי לומר לשון אסור, היה להם לשנות ולומר אסור לו לאדם להתקרב לנשים, ואז לא היה מובן שצריך להתרחק מהן מאד מאד. ובפרט לפי המקורות שציין הגר"א, שהם לחיוב, שצריך להתרחק. ולכתוב, אסור לו לאדם להתקרב לנשים, אלא יתרחק מהן מאד מאד. הדבר מסורבל.

תשובת מרן שליט"א: יכלו לכתוב בקצרה, חייב אדם להתרחק מהנשים מאד מאד.

ג' ביאורים מדוע נקטו בנ"ד בלשון 'מאד מאד', ומאי דנפקא מינה. האם גם הנשים מוזהרות כְּאנשים בהלכות ריחוק.

אבל הדבר החשוב ביותר, שצריכים להבין כאן, מה פירוש המלים להתרחק מהנשים 'מאד מאד'? היכן מצינו זאת, שצריכים להתרחק 'מאד מאד'?

כולם יודעים מה הפירוש, 'מאד מאד'. כגון שנאמר, **טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד** [במדבר י"ד, ז'], **וְהִפְרֵיתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד** [בראשית י"ז, ו'], **וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד** [בראשית שם, כ']. בכמה מקומות כתוב כך במקרא. אבל בנדון דידן, מהי משמעות הדבר? ועוד, למה לא כתוב כך, כמעט לגבי שום הלכה אחרת?

בספר הטור והשלחן ערוך, מצינו את הלשון הזאת – מאד מאד – רק בעוד שני מקומות. פעם אחת

מוצש"ק יתרו ה'תשפ"ה ב'של"ו

כתובה פה, פעם שנייה לגבי איסור רבית – בטור יו"ד סימן ק"ס, וכן לגבי שוחד, בחשן המשפט, וכדלקמן. מבינים, כי אלו דברים אשר בקלות נכשלים בהם, לכן צריכים לעשות סייגים גדולים, 'מאד מאד'.

הגר"א מציין מקור למ"ש השלחן ערוך, יתרחק וכו', וז"ל, **כמ"ש הרחק מעליה כו' וכמ"ש בע"ז י"ז א' ובקדושין פ"א ב' דתניא אר"מ הזהרו כו' ובאבות דר"נ פ"ב ה"ה אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו מכאן אמרו כו' הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור.** הוא מציין מקורות לעניין ההרחקה, אבל הוא לא הביא מקור לגבי המלים 'מאד מאד'. וגם לכאורה לא בטוח, כי זאת היא ממש ההרחקה שמתכוונים אליה בנ"ד. הוא מביא עכ"פ דברים דומים.

ובלנ"ד נוסיף לדבר בזה בשיעור נוסף.

בכל אופן, לגבי השאלה למה כתוב 'מאד מאד', לאחר שעיינתי במפרשים, יוצא כי ישנן <u>שלוש דרכים</u> כיצד להסביר זאת. ואיכא נפקותא בינייהו. נגיד זאת כעת בקיצור, ואח"כ בלנ"ד בהרחבה.

הבית חדש [שם] כותב – מהי הסיבה שכתוב 'מאד מאד' – **לפי שנפשו של־אדם מחמדתן. גזל ועריות, נפשו של־אדם** מְחַמְּדָתָן [עיין חגיגה דף י"א ע"ב]. האדם נכסף לזה. הדבר מסוכן. כך שיטת הב"ח.

ובספר אפי זוטרי [סק"א] – זהו מהר"ר יעקב פארדו זצ"ל, בנו של מהר"ר דוד פארדו זצ"ל המפורסם, שהיה מחכמי איטליה, אשר יש לו – לאביו – ספרים חשובים, כגון חסדי דוד על התוספתא, שו"ת מכתם לדוד וכו' – הוא כותב, כי בעניין דנן, צריכים ללכת בצורה קיצונית, וז"ל, **כפל מאד מאד, ע"ד שאמר התנא [פ"ד דאבות] מאד מאד הוי שפל רוח, ופי' המפרשים דאף שבכל המדות, המיצוע הוא היותר נבחר, מ"מ בגאוה מוכרח להתרחק עד קצה האחרון. וה"ה דצריך להתרחק מהנשים עד קצה האחרון.** זהו פירוש שני.

פירוש שלישי, כי בקלות יכולים להיכשל. ואפילו הנאה מועטת אסורה. דהיינו, המכשול הוא קרוב. לכן, לגבי כל מין וכל סוג קירבה, ההלכה צריכה להגיד כי יש להתרחק 'מאד מאד'.

נפקא מינה לְכָאורה, שלפי הפירושים האחרים, אין צורך ללכת בצורה קיצונית. רק לפי הפירוש השני, של ספר אפי זוטרי, צריכים ללכת בצורה קיצונית, עד הקצה האחרון. כפי שרבים מפרשים את המשנה [אבות פ"ד משנה ד'], **רבי לויטס איש יבנה אומר, מאד מאד הוי שפל רוח.** הרמב"ם ועוד מבארים, כי בעניין של גאוה ושפלות הרוח, צריכים ללכת עד הקצה האחרון. באופן קיצוני. לא כמו שאר המדות. לגבי כל המדות האחרות, צריכים ללכת באמצע. לא להיות מדאי פזרן, ולא מדאי קמצן. ולא מדאי כעסן, ולא אחד שאינו מגיב ולא מתייחס כלל וכו'. אבל בנ"ד, 'מאד מאד' הוי שפל רוח.

*

חֵלק מן הדברים דלעיל, הובאו כבר בביאור 'אוצר הפוסקים' [אבן העזר הלכות אישות סימן כ"א אות ב', דף 42] בזה"ל, **מאד מאד. כ' הב"ח דלפי שנפשו של־אדם מחמדתן, כתב מאד מאד. וכלשון זה איתא בטור יו"ד סי' ק"ס גבי ריבית, ובטוש"ע חו"מ סי' ט' גבי שוחד. ועי' ב"ש סק"א, וב"ח וסמ"ע חו"מ רס"י ט'.**

ובאפי זוטרי סק"א כ', דכפל מאד מאד, ע"ד שאמר התנא [פ"ד דאבות] מאד מאד הוי שפל רוח, ופי' המפרשים דאף שבכל המדות, המיצוע הוא היותר נבחר, מ"מ בגאוה מוכרח להתרחק עד קצה האחרון. וה"ה דצריך להתרחק מהנשים עד קצה האחרון. וכ"כ ביפה ללב [ח"ה כאן אות א'].

א"כ זאת לא רק דעת ה'אפי זוטרי', אלא כך כתב גם בעל יפה ללב, זהו בנו של הגאון מהר"ח פאלאגי, שמו מהר"ר יצחק פאלאגי.

והוסיף – זהו חידוש נוסף, שאותו לא כתב האפי זוטרי (וכמדומה לי אין לו חבר) – **דגם האשה צריכה להתרחק מן האנשים מאד מאד, דאין חילוק בזה בין איש לאשה.**

שני הדברים הללו, הם חידוש.

ראשית, מה שהם סוברים, כי בנ"ד יש ללכת בצורה קיצונית. כי עוד מעט נסביר בס"ד, שהדבר איננו פשוט. כי דרך קיצונית בנ"ד ודומיו, זהו דבר מסוכן. עכ"פ הם אומרים ככה. אני רק מסביר,

לקראת מה אני הולך. והחידוש השני, מה שהוא אומר כי גם הנשים צריכות להתרחק. ולא זו בלבד, אלא מאד מאד. כמו שהאיש צריך לנהוג בדרך קיצונית, כך גם האשה לנהוג בדרך קיצונית. **הדבר** נשמע לי חידוש מאד גדול, לקבוע כך בתורת הלכה פסוקה לַכּל. זה לא המקובל. אם כי ישנן דעות כאלה, שלנשים אסור להסתכל על האנשים, אין הבדל, ברם 'העולם' לא סובר כך. אבל ישנן דעות כאלה. הבאתי – ויותר נכון ציינתי – כבר בס"ד בנפלאות מתורתך בהפטרת חוקת, ע"פ ותאמר אשת אביה וגו' דף ע"א ד"ה ובדין, ובזמנו דיברנו בשיעור [בשיעור מוצש"ק בלק ומוצש"ק עקב התשפ"ב], כי ישנם כאלה שאמרו, שיבנו את העזרת נשים בביהכ"נ, באופן שהן לא תראין את הגברים. אולם 'סוגיין דעלמא', איננה כך. רק לא יהא הדבר בכוונה של תאוה והנאה.

מה שכן, לגבי לקרוץ בעיניים, או לרמוז וכו', או לצחוק ולהקל ראש, מסתברא כי גם האשה היא מוזהרת. אבל לגבי להסתכל, או הפרטים האחרים, ריח בשמים וכלי זמר, לא שמענו, ולא מסתבר כי זה ג"כ לגבי הנשים. אף אחד מן הפוסקים, לא כתב את כל הפרטים האלה לגביהן.

עכ"פ כך שיטת היפה ללב. הוא מתחיל כמו הב"ח, ומסיים ככה. וזה לשונו, **'צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד'. אמר מאד מאד, לפי שנפשו של־אדם מתאוה להן ומחמדתן, כדתנן בספ"ג דמכות, וכדרך שכתב הר"ב** – הכוונה לרבי' עובדיה ברטנורה – **בפיה"מ פ"ד דאבות מ"ד, מאד מאד הוי שפל רוח, לפי שרוב בני אדם נכשלין בה, ולא בדילי אינשי מיניה.**

לגבי גאוה, מיהו האדם שנקי מזה? האדם מטבעו, נולד עם גאוה. בטבעו מחשיב את עצמו.

לכן צריך לעשות לה הרחקה יתירה. יע"ש דכמות זה, (כמות) [כן מות] זה. והיינו דאמרינן בסוטה, כל אדם שיש בו גסות הרוח, כאילו בא על כל העריות וכו' ע"ש. וק"ל.

והיא גם היא, האשה צריכה להתרחק מן האנשים מאד מאד, דאין חילוק לענין הפרשה בין איש לאשה. שהרי ארז"ל [עיין סנהדרין דף עה.] **בעוּבְדָּא של אדם אחד שחשק אשה, ומרוב אהבתה עמה נפל למשכב והגיע עד דכדוכה של מות, ואמרו הרופאים שאין לו רפואה אם לא ישכב עמה, או לפחות יביאוה אצלו ויראנה, ולא התירו לו חכמים אפי' לראותה. ובת' מו"ה עיני העדה ח"ב ד"ף סע"א, דה"ה אשה החושקת באיש ונפלה למשכב והגיעה לשערי מות מרוב אהבתה עמו, שאין מתירין לה להביא האיש אצלה יע"ש.** כך הוא כותב.

אבל כפי שאמרנו, נפקא מינה. מה שאמרנו לעיל, זה לפי דברי היפה ללב והאפי זוטרי, הסוברים שפירוש המלים 'מאד מאד' הוא, שצריך להתנהג בצורה קיצונית. אולם לפי הפירוש הראשון שהבאנו, מה שכתב הב"ח, אני מבין כי לפי פירושו, לא צריך להתנהג בצורה קיצונית. וכך מובן מסידור הדברים שבספר אוצר הפוסקים, שהביאו זאת בתורת שתי שיטות.

ובספר אום אני חומה [ח"א דף ט"ז], כתב זאת במפורש [ב'ברה כחמה' אות ג'] בזה"ל, **נקט לשון מאד מאד, כיון שנפשו של־אדם מחמדתן. ויש אומרים, משום שבכל המצוות הדרך האמצעית היא המובחרת יותר, מכל מקום הכא צריך להתרחק עד קצה האחרון.**

חזינן שהוא חידד זאת, כתב דעה זו בלשון 'יש אומרים'. משמע כדברינו כי זהו חידוש. ושהדבר אינו מוסכם. ואדרבה, הוא 'סותם' כפי הפירוש הראשון, זהו כעין 'סתם ואח"כ יש' בשלחן ערוך.

רק מה שאינני מבין, מדוע בהמשך הוא מביא את סיום דברי היפה ללב, כביכול זהו דבר מוסכם. הוא כתב בזה"ל, **כשם שיש אזהרה לאיש להתרחק מהנשים מאד מאד, כן מוזהרת אשה להתרחק מהאנשים.** והוא מביא בהדיא בהערה [ל"ו], כי המקור לכך הוא היפה ללב. ברם, הרי הדבר אינו 'סתם', אלא תלוי במחלוקת דלעיל. זה לפי הדעה השנייה, לא לפי הדעה הראשונה. אפשר אולי לדחוק ולהגיד שזהו המשך, זה נכתב שם באותו סעיף. אבל ודאי יותר טוב היה לפרש את העניין, הדק היטב.

בכל אופן, שם בפירוש 'הוגי שעשעות' [אמצע אות ל"ד] מובא בזה"ל, **בטור חו"מ רס"י ק"ס כתב באיסורא דרבית, דיש ליזהר בו מאד מאד. וכתב**

הב״ח שם, דלשון זה פְּתָבוֹ הטור, משום דבקל יכול להיכשל בהם, ואפילו הנאה מועטת אסורה, ואפילו רבית דברים.

רבית, נפשו של־אדם מחמדת את זאת, מכיון שהוא מתעשר בקלות, מבלי לעשות כלום. כל חודש נוסף לו כסף, מבלי שיתאמץ מאומה. לכן האדם חושק בזה.

וי״ל נמי הכא, דבקל יכול להיכשל, ובכל קירבה שהיא אסורה.

לכאורה, זהו פירוש שלישי. וממה שהוא כותב בלשון, ׳יש לומר נמי הכא׳, נראה כי זהו פירוש שלו. עכ״פ יוצא, שזהו פירוש שלישי, מדוע כתוב בנ״ד, ׳מאד מאד׳.

שאלה מהקהל: לכאורה אין כאן אלא פירוש אחד, ולא שלושה פירושים. כי הפירוש השלישי שבקלות יכול אדם להיכשל, היינו מפני שנפשו של אדם מחמדתן, וכפירוש הראשון. ובעלי שני פירושים הללו שהם פירוש אחד, לא באו אלא ליתן טעם מדוע נקטו מאד מאד, אבל לא פירשו מהו מאד מאד. ולאידך גיסא, בעל הפירוש השני, בא לפרש מהו מאד מאד, אבל לא בא ליתן טעם מדוע נקטו מאד מאד.

תשובת מרן שליט״א: יתכן. אך כיון שבכל זאת ישנם חילוקים דקים ביניהם, ולפרש דבעינן שינטה לקצה האחרון הוא מסוכן וכו׳, עדיף לבאר כך, שהן שלוש דרכים, ולרובן של־פירושים לא בעינן הכי.

*

לבוא ולהגיד, כי בנ״ד צריכים ללכת בדרך קיצונית. ובפרט לנשים, אשר ׳לאו בנות הרגשה נינהו׳. הן לא כל כך מתגרות תכף ומיד. אצל הנשים, היצה״ר הוא יותר פנימי. לוקח זמן. הן לא כמו הגברים. על הגברים יש את כל האיסור הזה, כיון שהם יותר נמשכים לכך, ובמהירות.

בנפלאות מתורתך פרשת שלחלך [בדף של״ג] כתבתי בס״ד בזה״ל, **ידוע גם כן, שדרך קיצונית בפרישות, מסוכנת מאד לרוב ככל בני אדם.**

אולי יחידי סגולה יכולים ללכת בדרך קיצונית, כיון שיש להם אפשריות להיות תלושים ומנותקים. כמו הצדיק מה״ר אלעזר אבוחצירה שהיה בבאר שבע, ולא היה הולך ברחוב לביהכ״נ, אלא דרך מנהרה, מפני שמירת העיניים.

וכפי מה שיובן מהא דאיתא בירושלמי סוטה פרק ג׳ סוף הלכה ד׳, ומפורש בערוך ע׳ שב, אלמנה שובבית, שאומרת איני נישאת לעולם, אלא השאלתי כל ימי חיי לה׳, דבר שאינה יכולה לעמוד, וכשיכבד עליה תערים לחטוא הרבה ע״כ. בסוף היא תילחץ, לחץ ועוד לחץ ועוד לחץ, זה מתפרץ, ואז החטאים שלה יהיו ללא גבול רח״ל. **ועיין בבבלי גטין דף צ. רש״י ד״ה פפוס בן יהודה.**

וכ״כ הגר״ח מוולאזין בכתר ראש אות קל״ה בשם הגר״א, שכל מה שיגדור האדם את עצמו ויפרוש מהסתכלות בעריות, אם יראה ויביט אחרי כן – אם הוא הולך בצורה קיצונית, ולבסוף קרה לו שהוא הסתכל בטעות וכדומה – **יבער בו היצר כאש.**

אם כן, מה עושים?

אלא כשדעתו [ר״ל כשיש לו צורך. יב״ן] לילך בשוק, יתפלל תחילה, ויבקש רחמים שלא יכשל רח״ל יעו״ש.

ובהמשך כתבנו שם בס״ד, כי הקיצוניות מסוכנת, לא רק בזה, אלא אף לגבי הרבה דברים, גם לגבי חינוך הילדים.

שמעתי מעשה, משנים קדמוניות, על אדם שהיה ירא שמים מאד, אולם בלי הרבה שכל. הוא חינך את בניו לקיצוניות יתירה, רק תורה ועוד תורה, ורק תפילה, ורק ורק. וכל מקצועות החול הם אפס וריק וכו׳, הכל שטיות והבלים, אין בהם ממש. הילדים שמעו, קלטו זאת, ואכן הם היו ילדים צדיקים, הוא הכניס בהם הרבה יראת שמים, ורק תורה ותורה. גיאוגרפיה, זה שטיות. הסטוריה, זה שטיות. אנגלית. טבע. אסטרונומיה. הנדסה. גיאומטריה. וכו׳ וכו׳ וכו׳. כל דבר שאינו תורה, זה שטיות.

ויהי כאשר הם גדלו, עד״ש ביעקב ועשו [בראשית כ״ה, כ״ז] **וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים** וגו׳, התחילו ׳לפתוח את העיניים׳, להביט ימינה ושמאלה, והנה הם רואים כי זה ׳לא בדיוק׳ כפי שאביהם אמר. ואז התוצאה היתה, שהם פרקו עול. השם ירחם.

לא זו הדרך. צריך לדעת איך 'לחַפֵּן' אותם מכל הרוחות.

זהו מה שהבאתי [שם] בהמשך בזה"ל, ולא רק בענייני עריות כן הוא, אלא גם בשאר עניינים הוא כעין זה. כגון שהיה מעשה בדור שלפנינו, באדם אחד ירא שמים ביותר, שחינך בניו ובנותיו בקנאות יתירה, שהכל חוץ מהתורה הוא הבל וריק, ומאד מאד האפיס זאת בעיניהם, וקיבלו ממנו. אך כשגדלו והציצו אחת הנה ואחת הנה, נפקחו עיניהם וראו שאינו ממש כדבריו, ואז פרקו עול לגמרי רח"ל.

על כן, כָּל עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת [משלי י"ג, ט"ז].

מה שאחז"ל, 'מאד מאד' הוי שפל רוח, האם הכוונה להתנהג בשפלות הרוח באופן קיצוני. ושתי עצות טובות לשמירת העיניים וקדושת המחשבה.

עניין הקיצוניות איננו פשוט, גם לגבי שפלות הרוח, דהיינו שהאדם יתנהג כך בצורה קיצונית, אם כי לכאורה אין סכנה בכך. אדם אשר מחליט להתנהג ככה, אינני יודע האם הדבר כ"כ גרוע. אבל השאלה היא, האם ישנה 'חובה' כזאת. האם זהו מה שהקב"ה רוצה, שואל ודורש, מאתנו?

רבינו הרמב"ם כותב כך במפורש [בפירוש המשנה], ואחריו רבי' עובדיה [מברטנורה], וכך פסק הרמב"ם בהלכות דעות [פרק ב' הלכה ג'].

אם הפירוש הוא כך, לגבי מ"ש במשנה באבות 'מאד מאד הוי שפל רוח', דהיינו שיש ללכת בדרך קיצונית, א"כ מה יגידו המפרשים האחרים הסוב' בנ"ד שא"צ לנהוג בקיצוניות?

אלא כנראה שצריכים להגיד, כי הם סוברים שאף 'מאד מאד' הוי שפל רוח, אין פירושו בקיצוניות. אין הדבר אומר ללכת דוקא בצורה קיצונית.

ובעצם, זאת מחלוקת בגמרא במסכת סוטה. רבינו יונה מביא זאת [באבות שם] וכותב בזה"ל, כבר נחלקו חכמי התלמוד בדבר הזה, במס' סוטה [דף ה' ע"א]. חד אמר, בְּשַׁמְתָּא דאית ביה, ובשמתא דלית ביה כלל. כלומר, שאין לאדם להיות שפל רוח עד הקצה האחרון, ולא יהיה כל כך שפל שיבזוהו בני אדם. שיצחקו וילעגו עליו? גם דבר זה, הוא אסור. אדרבה, זה ג"כ מנודה. לא ללכת עד הקצה בזה.

אך בינונית, יקח לו גסות הרוח. לא (להתנאות) [להתגאות], ולא להשפיל רוחו בתכלית השפלות, שלא יבא לידי בזיון. ועל זה אמרו, בשמתא דאית ביה גסות הרוח הרבה, ובשמתא דלית ביה כלל. כי אינו אדם, אך לבהמות נדמה. ואחרינא אמר, בשמתא דאית ביה כלל. שכל כך היא מדה רעה, שצריך להתרחק ממנה הרחק גמור, ולא יהיה בו ממנה כל עיקר. כדעת ר' לויטס. ומן הטעם שכתבנו. וכן הלכה.

ברם, בהמשך הגמרא שם מובא כך, א"ר נחמן בר יצחק, בלא מינה ולא מקצתה. מי זוטר דכתיב ביה [משלי ט"ז, ה'], תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב?

א"כ רב נחמן לא מסכים עם זה, ולדעתו צריכים ללכת בצורה קיצונית. וכך הרמב"ם פוסק, כמו שהקדמנו. ברם, לא כל המפרשים מסכימים לכך.

מהר"ל מפראג למשל, סובר כרמב"ם. הוא כותב במפורש [דרך חיים על מסכת אבות שם] בזה"ל, מה שאמר הוי שפל רוח מאוד מאוד, כי צריך שיהיה שפל בתכלית, עד שאי אפשר יותר. ולא תאמר שיהיה שפל רוח במה (דהיינו בדבר־מה מסויים. יב"ן), אבל צריך שיהיה שפל רוח לגמרי, שהרי תקות אנוש רמה. וכיון שתקות אנוש רמה, צריך שיהיה שפל רוח לגמרי, עד שאי אפשר להיות יותר.

אבל מי שיעיין ב'ילקוט ביאורים' על מסכת אבות המבואר שם, בדף כ"ב – יש בספר הזה ברכה גדולה, הם אספו מכל הספרים – הוא יראה כי הדבר אינו מוסכם. ובפרט, שישנה טענה גדולה. כי לפי השפת אמת, אין ראיה לכך בכלל מן המשנה. כי במשנה כתוב, 'מאד מאד הוי שפל רוח', לא כתוב 'הוי שפל רוח מאד מאד'.

'מאד מאד הוי שפל רוח' היינו, תעבוד הרבה על עצמך, שתהיה שפל רוח. 'הֱוֵי' זהו מלשון הויה. בכדי להיות בדרגא כזאת, עליך לעבוד על כך הרבה, 'מאד מאד' הוי שפל רוח. כך אומר השפת אמת, ונראה לי כי זהו דבר 'מבריק' מאד.

וזה לשון השפת אמת [אבות שם], אין הפי' להיות שפל מאד, דא"כ הול"ל הוי שפל רוח מאד מאד. רק הפי', לראות היטב איך להיות תמיד שפל

רוח, וקאי 'מאד מאד' על רוב הזהירות שצריך להיות בזה.

זהו חיזוק, לדעה השניה.

*

א"כ אנחנו מבינים, כי ישנן פנים לשני הצדדים. ישנן שיטות כאלה, וישנן שיטות כאלה. גם בעניין גאוה, וגם לגבי ההלכות הללו. ואם נגיד כפי שאמרנו לעיל, כי הקיצוניות – לגבי ריחוק מן העריות – זהו דבר מסוכן, א"כ מה הם יענו?

מה העצה היעוצה שלא ליפול לסכנה, לאידך גיסא?

יש לנו על כך, שתי תשובות. או כפי שהגר"א אומר – כמו שהבאנו לעיל – לגבי אדם שהלך בצורה קיצונית, שהוא צריך להתפלל שתהיה לו שמירה מהקב"ה. הוא לבדו, לא יחזיק מעמד. כדי שישמר, שלא יהיו לו מכשולים, אזי לפני שהוא יוצא לדרך, הוא צריך תפילה.

וישנה עוד עצה. שהאדם לא יצא לדרך, מבלי שיש לו משהו לעיין. דהיינו, איזו קושיא, או איזו הלכה, איזה עניין או מאמר, משהו שלא ברור לו, הוא צריך לסדר לעצמו את הסוגיא, את הנושא, את הצדדים והסברות, או את הדרשה. כך שגם כאשר הוא בחוץ, הראש שלו 'תפוס' בנושא הזה. כי אם הוא יוצא ככה, מבלי שיש לו על מה לחשוב, ראש פנוי, אזי הוא קרוב מאד למכשול רח"ל.

כך מספרים על הג"ר חיים פינחס שיינברגר זצ"ל, ראש ישיבת תורה אור בירושלם עיקו"ת, ואמרו זאת גם על כאשר הוא היה בן מאה – לא בחור צעיר, ולא בן 60, אלא בן 100 – מישהו ראה שכאשר הוא היה צריך לצאת מביתו לאיזה עניין, הוא נעצר על יד הדלת, לא המשיך. שאל אותו, הרב, מה קרה? צריך משהו? למה הרב מתעכב? ענה לו הרב שיינברג, כי לא הכנתי איזו קושיא, שאחשוב עליה. בלי זה, אני לא יוצא. אשריו ואשרי חלקו.

כך זוכים לשמירת עיניים טובה, ולקדושת המחשבה. תן לחכם, ויחכם עוד.

לפרטי עניינים אשר צריך אדם להתרחק בהם מהנשים מאד מאד, אין סוף.

ראוי להסביר את המלים הללו, שהוסיפו הטור והשלחן ערוך, **צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד.** אף שהדבר לא כתוב ברמב"ם, כמו שהקדמנו. אמנם מסתבר שהרמב"ם אינו חולק על כך, אבל הוא לא כתב זאת במפורש.

לכאורה, הם לא כתבו ממה בדיוק צריך להתרחק? אמנם אח"כ כתוב, ואסור לקרוץ וכו', וכפי שאמרנו זהו דבר נוסף, אבל בהתחלה, אין כאן פירוט, ממה 'להתרחק מאד מאד'?

נראה שאפשר להבין זאת, עפ"י מה כתב בספר החינוך [מצוה קפ"ח] בזה"ל, **מדיני המצוה, מה שאסרו חכמים זכרונם לברכה [אבות פ"ג משנה י"ג, ואבות דרבי נתן פ"ב] בזה לגדר, והוא שלא יקרוץ אדם בידיו וירמז בעיניו לאחת מן העריות, ושלא לשחק עמהם כלל. ואפילו להריח בשמים שעליהם, אסרו. ושלא להביט בנשים כלל, ואפילו בפני כלה בכוונת הנאה, ואפילו באצבע קטנה שלהן אסרו להסתכל** וכו'.

ובהמשך הוא אומר, **וריבוי (ירבו) פרטי הריחוקין, שהזהירו עליהן בענין זה. אבל כלל הדבר הוא, שלא יעשה האדם שום דבר בעולם, המביאו לידי הרהור בנשים** וכו'.

נראה שחסר כאן קצת בלשונו. הוא כותב 'וְרִיבּוּי פרטי הריחוקין', אבל א"כ היכן הוא ההמשך? כנראה זאת טעות. וראיתי כי ישנה גירסא אחרת, 'יִרְבּוּ', כלומר יש הרבה פרטים. זה לשון טוב, ומובן יפה.

אבל כלל הדבר הוא, שלא יעשה האדם שום דבר בעולם, המביאו לידי הרהור בנשים. לא במעשה, ולא בדיבור, ולא שום רמז לקרב דעת האשה הקלה עם דעתו – שלא יהיה איזה קשר, כי היא עלולה להתפתות – **אלא באשתו לבד.**

וכענין זה, היה מוכיח הנביא אנשי דורו, באמרו להם [ירמיהו ה', ח'] אִישׁ אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יְצַהֵלוּ. כלומר, לפי דרכם, שנראה כאלו אינם מתכונים לכך, ירמזו לנשי רעיהם רמיזות של ניאוף, ומגביהים קולם בענין שישמעו אותן הנשים, ויתעורר יצרם אל אהבת הנואף.

כעת תשמעו את דבריו, ואין באפשר להגיד פרטי הענינים, שידע האדם לעשות לקרב אליו דעת האשה שהיא קלה. אין אפשרות לפרט הכל, כי אין לדבר סוף.

ולכן הזכירו זכרונם לברכה מהם קצת, ובשאר יזהר כל אחד ואחד לשמר עצמו לפי מה שימצא את גופו, כי השם יראה ללבב [שמואל א' ט"ז ז'].

כל אדם יודע בעצמו, האם הדבר עלול להביא למכשול, או להרהור. זהו בכלל העניין.

ומכל מקום – כעת הוא מוסיף דבר חידוש – **לפי הדומה, מכל מה שהזהירו זכרונם לברכה, אין אדם רשאי לזוז ממוסרם הטוב.** לגבי הדברים שאמרו חז"ל במפורש, אף אחד לא יכול להגיד כי הוא פטור מכך. כפי ששלמה המלך אמר, 'אני ארבה ולא אסור'. כביכול לי אין בעיא להסתכל, כי הדבר אינו מזיק לי, ולא פוגע בי. הדבר אינו. מה שכתוב בחז"ל, כגון שלא להריח בשמים, אף אחד לא יכול להגיד שזה לא יזיק לו, ולהתיר לעצמו את הדבר.

ואף על פי שהוא מוצא עצמו חֲשׁוּדִ־התאוה קצת [מלשון הפסוק (בראשית כ', ו') וָאֶחְשֹׂךְ גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ לִי. יב"ן] – ויכול להיות שהדבר קצת נכון, כי הוא אדם שאיננו מתפעל ולא מתרגש – **לא יאמר, כיון שאני מוצא עצמי כן, מה אִכְפַּת לי אם אסתכל בנשים, כי יודע אני בעצמי שלא יתעורר יצרי בכך.**

שהרבה אמרו כן, ונכשלו. זאת טעות לומר כך. נפל בפח שהטמין לו יצה"ר.

ועל זה רמזו זכרונם לברכה [סוכה דף נב.] באמרם, כי היצר בתחילה חלש מאד, והולך ומתחזק על האדם הרבה. ע"ד שנאמר [ישעיהו ה', י"ח] וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה, חַטָּאָה.

א"כ יוצא כך. מה שחז"ל פירטו, מה שמפורש בטור בש"ע וברמב"ם, את זאת אף אחד לא יכול לבוא ולהתיר לעצמו. ולגבי דברים אחרים, אמנם אי אפשר להגיד שהוא עושה עבירה, אבל הדבר אינו טוב. כפי שדייקנו מקודם, זה 'צריך', וזה 'אסור'. אולם בכל אופן, מובן כי הדבר איננו רצוי.

זהו מה שאמרו, צריך להתרחק מהנשים מאד מאד. אין מפורש הפרטים, כי הכל לפי העניין.

תמיהה על מ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש, בעניין 'תכלית השפלות', בסיפור על 'אחד מן החסידים' שהיום השמח שלו בכל חייו היה כשנסע בספינה, והיה במקום בזוי מאד וכו'.

יש לי קצת תמיהה, על מ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה, בביאור המשנה הזאת שהזכרנו, 'מאד מאד הוי שפל רוח'.

וזה לשון הרמב"ם שם, וכבר ביארנו בפרק הרביעי [משמונה פרקים] כי האדם ראוי לו לנטות לאחד מן הקצוות, עד שֶׁיִּקָּבַע בהתנהגות ממוצעת. על דרך הסייג, זולתי במדה הזאת לבדה מכל המדות, כלומר הגאוה. כי לגודל חסרון המדה הזאת אצל אנשי המעלה, ובהכירם את נזקה –

זהו דבר מעניין. ישנם דברים רבים, שהאנשים יודעים כי הם אינם טובים. למשל, כעס. מבינים שזה לא טוב. וכן קמצנות, וכדומה. אבל גאוה, להבין שזהו דבר שאינו טוב, זאת רק אנשי המעלה מבינים – **הרחיקו ממנה עד הקצה האחרון, והטו אל שפלות הרוח לגמרי, כדי שלא ישאירו בַּנפש, רושם לגאוה כלל בשום פנים.**

כעת הרמב"ם מביא סיפור ידוע ומפורסם, והתעוררתי כי לכאורה ישנו כאן דבר שצריך הסבר.

וכבר ראיתי בספר מספרי המדות, ששאלו את אחד מן החסידים ואמרו לו, איזהו יום השמח ביותר שעבר עליך מימי חייך? תגיד, מתי היתה לך, את השמחה הכי גדולה?

אמר – ענה להם החסיד הזה – **יום שהייתי נוסע על גבי ספינה, והיה מקומי בה במקום שפל ביותר, והיו עלי בגדים בלויים.** יום אחד הוא היה בספינה, ונתנו לו מקום הכי בזוי. והבגדים שהוא לבש, היו ישנים, לא מכובדים.

והיו בספינה, סוחרים ובעלי נכסים. אנשים עשירים.

ובהיותי נמצא במקומי, והנה אחד מאנשי הספינה עמד להשתין, ונגלו לעיניו שפלותי ומצבי הפחות שהייתי שרוי בו – הוא ראה שאני במצב כ"כ שפל – **עד שגילה את עצמו והשתין עלי. תמהתי על חוזק תכונת העזות בנפשו.**

החסיד הזה אומר, התפלאתי איך אותו אדם כזה עז פנים? כיצד הוא לא מתבייש, עד כדי כך, לעשות דבר כזה? איפה האנושיות?

ובאמת, אני עצמי לא הצטערתי על מעשהו בשום פנים, ולא התרגשתי ממנו כלום. אותו אדם הוא אכן גרוע שבגרועים, אבל אני לא לקחתי זאת ללבי בכלל.

ושמחתי שמחה גדולה, על שהיגעתי לכדי כך, שאין מצערני בזיון אותו הפֹּחות, ולא שמתי לב אליו.

דהיינו, ראיתי כי מה שעבדתי עליו כל הזמן, עניין הגאוה וגסות הרוח, כעת זהו המבחן, מבחן המעשה, הנה קורה לי דבר השפלה גדולה כזאת, ושמחתי על כך, כי לא הוזיז לי בלב שהוא עשה לי כזה בזיון. המשכתי כרגיל, כאילו לא היה ולא נברא.

אומר הרמב"ם, **ואין ספק, שזו תכלית שפלות הרוח, כדי להתרחק מן הגאוה.** ואם כן, הרמב"ם סובר שצריך כל אדם להגיע אל המדה הזאת. לעבוד על עצמו, לשאוף להגיע אל הדבר הזה.

*

מיהו אותו 'אחד מן החסידים' הזה? בספרים מבואר, שהוא לא היה יהודי. באומות העולם, היו אז אנשים מתחסדים, 'חסידי אומות העולם'. ובטח גם הסוחרים הללו, היו גויים. כי לא מסתבר שמישהו יהודי עז פנים כל־כך שיעשה דבר כזה, מתאים רק לגוי להיות ככה.

כך מביאים בהערות על ספר המצוות שבהוצאת מכון המאור, **בספר מוסר הביא עובדא זו באחד מחסידי אומות העולם. והוסיף, ובודאי מי שהגיע לזו המעלה משפלות הרוח, גדול הוא עד למאד, גבור בכח שכבש יצרו ושלט על כח כעסו. ובני אדם שהגיעו לזו המעלה, יקרים הם מפנינים עכ"ל.**

ובספר מנורת המאור [נר השביעי כלל א' פ"ב אות של"ד] הביא דברי רבינו, והוסיף, ואם זה אירע לאחד מן החשובים שבגויים, מה יש לעשות לחסידי ישראל, שכבודם והדרם הוא לאחוז תכלית שפלות הרוח בקצה האחרון, ובזה יזכו לכל הדר וכבוד ועילוי בעולם הזה ובעולם הבא ע"כ.

הערה מהקהל: רבים מביאים זאת על הרמב"ם בעצמו.

תשובת מרן שליט"א: מפליא. מי יודע? עכ"פ הם לא הבינו כך. יכול להיות שהרמב"ם הסתיר, אבל הם אומרים במפורש כי זהו אחד מחסידי אומות העולם, מסתמא הם הכירו זאת מן הספרים שלהם. ישנם ספרי מדות של אריסטו, וכדומה. הם לא יכלו לפרש כך, כי הם ראו את המקור עצמו בספרים – היכן שהרמב"ם הסתכל – ושם הם ראו כי מדובר על גוי. אבל בהחלט נכון, שלפעמים גדולי ישראל מספרים על עצמם בלשון נסתרת. למשל, הבן איש חי סיפר הרבה סיפורים, 'מעשה בחסיד אחד', 'מעשה במקובל אחד', ולמעשה הוא התכוון על עצמו, כמו שמעידים תלמידיו שידעו זאת מקרוב.

המשך ההערה מהקהל: כי ממשיכים את הסיפור שאחד התלמידים שלו כעס, והוא התפלא עליו, איך אתה כועס על כבודי כביכול.

תשובת מרן שליט"א: צריך לבדוק היטב. תביא את זה.

יש להוסיף, שאם אמת שהמדובר ברמב"ם עצמו, היה לו לכתוב בקיצור, וכבר נשאל אחד החסידים, מבלי לכתוב שראה כך בספר מספרי המדות. כי מדוע יכתוב דבר שאינו אמת ללא שום צורך. וכדרך הבן איש חי שהזכרנו, שכתב את המעשיות בסתם, מבלי לכתוב שראה אותם באיזה ספר.

*

בכל אופן, מה שלא מובן לי הוא, מה שהרמב"ם אומר כי 'זאת תכלית שפלות הרוח'. אין משהו שהוא יותר מכך.

אשאל אתכם שאלה. הרי כל הסוחרים אשר היו בספינה, הם לא ראו את העניין הזה. לכאורה, מי אמר שאם הם היו רואים, לא היה לו בליבו צער? כאשר לא רואים אותו במצב בזוי, הוא אומר לעצמו, בסדר, לכל הפחות לא רואים אותי. אבל אולי אם היו רואים אותו, הסוחרים שבספינה, וק"ו אם המדובר היה בידידים שלו, או במשפחתו, אשר רואים שעושים לו כאלה בזיונות, האם גם אז הוא לא היה מצטער? הוא ג"כ לא היה שם לב?

בסיפור דלעיל, המצב היה שאף אחד לא ראה זאת, רק אותו אדם אשר הטיל את מי־רגליו עליו.

בסדר. אבל אם הסוחרים היו רואים, ואפילו סוחר אחד, יכול להיות שהדבר כן היה כואב לו. כל־שכן אם הם היו אלה ידידים שלו, או משפחתו, ג"כ מסתמא הוא היה מרגיש מאד מאד מושפל. אם כן, זאת איננה 'תכלית השפלות'.

הרי תמיד הכלל הוא, כפי מה שאמרנו בס"ד בעבר לגבי **וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה** [ישעיהו כ"ד, כ"ג], כי 'וחפרה הלבנה' היינו כלפי הישמעאלים, שהם מונים ללבנה. הלוח שלהם רק לפי הירח. 'ובושה החמה' אלו הנצרים, שהם מונים לחמה. **וְיַחְפְּרוּ וְיֵאָבֵדוּ** [תהלים פ"ג, י"ח].

'**וחפרה** הלבנה' פירושו, שלעתיד לבוא תהיה לישמעאלים את החרפה הכי גדולה. **כִּי מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם**. כי הם הרי השתלטו על מקום בית המקדש, וכאשר יתגלה כבוד ה', בשבילם זאת תהיה הבושה הכי גדולה. כי כפי שאמרנו, הרי הם מכחישים בכלל שהמקום הזה שייך לעם ישראל. א"כ זהו המשל.

ישנו פסוק בספר ישעיה [ב', י'], **בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר**. דהיינו, כאשר האדם מתבייש, הוא הולך לאיזו פינה, כדי שבני אדם לא יראו אותו במצב העלוב שלו. לכן זה נקרא, 'וחפרה'. וכפי שאמרנו מקודם, 'ויחפרו'. כמו כן נאמר, **אַל תִּירְאִי כִּי לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי** [ישעיהו נ"ד, ד']. 'תחפירי' מלשון חפירה, האדם הזה מחפש איזו חפירה, להתחפר, שאף אחד לא יראה אותו. להסתתר, עד יעבֿר־זעם'.

א"כ חסר לנו פה בהבנת דברי הרמב"ם, למה הוא אמר כי זאת 'תכלית השפלות'.

השם ברוך הוא יאיר עינינו. תחשבו על השאלה הזאת. ומי שימצא תשובה, נא יודיענו.

שאלה מהקהל: מהי ההרגשה שהיתה לאותו חסיד באותו הרגע?

תשובת מרן שליט"א: הוא כותב, שהוא לא הרגיש שום פגיעה. הוא לא שם ליבו לזה.

המשך השאלה מהקהל: הוא לא שמח? שזהו דבר חשוב?

תשובת מרן שליט"א: לא. הוא שמח, שהוא הגיע אל הדרגא הזאת. כי הוא בחן את עצמו במבחן המעשה, וראה שהוא עמד בזה.

המשך השאלה מהקהל: אם במצב כזה היתה שמחה, אז המרחק מאנשים שהם ממש בצער הוא לא גדול כל כך. השוויתי את המרחק. כשהוא לבד עם עצמו, היה צריך לעשות לו איזו צביטה, קצת צער מועט, אם זה לא עשה לו כלום ממש, אז גם כשהיו אוהבים שלו שם זה היה רק מעט.

תשובת מרן שליט"א: זה מספיק לומר, שאין מכך הוכחה. כפי שאמרתי, הניחא אם המדובר בסוחרים, שבין כה וכה אינם מכירים אותו. אבל אם המדובר באנשים שמכירים אותו, שעכשיו ידעו כולם כזה דבר, הרי יזכרו לו את הסיפור הזה לנצח. א"כ אולי זה לא מוכיח, שהדבר לא הזיז לו כלום. ועכ"פ איך הרמב"ם כתב שזו תכלית השפלות. יש דרגא יותר נמוכה.

שאלה מהקהל: מהי הסברא שגם גוי ינהג במדה כזאת? שיהיה חסיד כ"כ גדול? בשלמא לחלק צדקה, וכדומה, דבר שעושה להם קצת כבוד, זהו דבר מובן. אבל בשפלות וענוה כזאת? לא ראינו דבר כזה, אצל הגויים. שהם מתגאים ומתפארים בדבר כזה.

תשובת מרן שליט"א: נכון. זה היום. בדורות הללו. אבל אז היו חסידי אומות העולם, שהיו במדרגות גבוהות. מהר"ר אברהם בן הרמב"ם, למד הרבה דברים מחסידי אוה"ע, הנקראים 'צופים'. אבל הוא לקח רק את הדברים שהוא מצא להם מקור בכתבי הקודש. רואים כי בדורות ההם, היו אנשים אשר הפליגו בחסידות. אפילו שהם מאומות העולם. זהו כפי שישנן ז' מצוות בני נח, וכתוב כי זה לא דוקא אותן ז' מצוות בני נח, אלא כל דבר שהוא בשכל, גם בכך הם מחוייבים. אבל מסתבר – כך כתב הר"א בן הרמב"ם – כי הם לקחו זאת מחסידי ישראל. אין להם דברים מעצמם, המקורות שלהם הם מאתנו. רק הוא אומר, שבעוה"ר בגלות שכחנו הרבה דברים, לכן הוא היה מחקה אותם, עשה דברים רבים כמו אוה"ע, מה שהוא למה מחסידי אוה"ע.

יש דבר שנקרא אצלם, 'אַכְוַאן אַלְצַפַא' – אחֵי הטוֹהַר. הם כת שעסקו בפילוסופיא ובמוסר.

הרבה דברים בספר חובות הלבבות, הם לקוחים מספרי מוסר של אוה"ע. לכן הרבה מתפלאים ולא יודעים מהיכן המקור למש"ש בשער הששי, שער

הכניעה, שביום הדין ימצאו כתוב בפינקס זכיות שלהם, מצוות שהם לא עשו. וייאמר להם, כי הן מֵאלה שדיברו עליהם לשוךהרע וכו' כמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פ' כי תצא ע"פ זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים.

המאירי בחיבור התשובה מביא דברים רבים, בשם חכמי המוסר, וזה מאומות העולם. משלי הערבים, וכדומה. רק שהם בחרו, סיננו וכו', מה אפשר לקחת מהם. מה שהם מצאו, כי ישנו לכך בסיס ויסוד, מתאים לתושב"כ ולתושבע"פ.

גם רבינו עובדיה מברטנורה בתחילת מסכת אבות, כתב שחכמי אוה"ע אומות העולם ג"כ חיברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר, כיצד יתנהג האדם עם חבירו. לפיכך התחיל התנא במסכת זו, משה קבל תורה מסיני. לומר לך, שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא, לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני. ויעו"ש בביאורנו מילי דאבות דף ג' מ"ש בס"ד.

מהי ההתראה שמתרה הקב"ה באדם, קודם שמביא עליו צרה או יסורים, כגון תוכחה. כולל לקבל הערות מנות־ביתו.

ידידנו הרה"ג חיים לוי שליט"א מניו יורק, כתב אלי בזה"ל, לק"י **ערש"ק פרשת בשלח ה'תשפ"ה ב'של"ו.**

לכבוד מו"ר מרן הגר"י רצאבי שליט"א.

שלמכון יסגא לעלם.

תשמענה אזני, לבת קול היוצאת מבית מדרשו "פעולת צדיק" המכרזת ואומרת "שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם". וכתב מו"ר בשערי יצחק (שמות ה'תשפ"ה): "מובן שהמדובר שם הוא בכל יום ויום, מימות השנה. לא דוקא בימים האלה, ימי השובבי"ם. כי לגבי הימים האלה, אם בכל ימות השנה זהו רק כרוז אחד, בימים האלה זה עשרה כנראה או מאה כרוזים כאלה: "שובו בנים שובבים, ארפא משובותיכם".

דהיינו, אם כתוב בזוה"ק כי הב"ק 'שובו בנים שובבים' היא יוצאת בכל יום, אזי אין המדובר שם דוקא בימי השובבי"ם, אלא בכל יום מימות השנה. ומאחר שכן, אם בכל יום ישנו 'רמקול' כזה, אז בימי השובבי"ם זה עשרה רמקולים, או אולי אפילו מאה רמקולים.

באזניים הגשמיות, לא שומעים זאת. ברם, הנשמה שומעת את זה".

ברשות מרן שליט"א הנני חפץ להעלות דבר שקשור לענייני דיומא, ומי יתן ויהא לתועלת מבקשי השם.

איתא במדרש תנחומא (ראה פ"ב) וז"ל: וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר. אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא צָרָה לָאָדָם, עַד שֶׁהוּא גּוֹלֶה לְאָזְנוֹ וּמַתְרֶה בּוֹ, כְּדֵי שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ. אִם חָזַר בּוֹ, הֲרֵי יָפֶה. אִם לָאו, מֵבִיא עָלָיו רָעוֹת. וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר. מִמִּי אַתְּ לָמֵד. מִפַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, כְּשֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לְהָבִיא עָלָיו מַכָּה, הָיָה שׁוֹלֵחַ וּמַתְרֶה בּוֹ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ וכו'. עכ"ל.

לפני שהקב"ה מביא צרה על האדם, הוא אינו מביא עליו עונש, מכה, בלי התראות. בפתאומיות. לא בגלל שהוא עשה עבירות, אז הוא מביא לו עונש תכף. תחילה הוא מתרה בו.

ויש לשאול, מה יעשו אלה הדורות שלא זכו לנבואה, וגם לא לרוה"ק, האם אין מנוס ומפלט להם? מי גולה אָזנם ומי מתרה בהן?

איפה אצלינו התראה? זאת היא השאלה.

והוא מביא הסבר טוב לכך, מהספר ביאור האֲמָרים – שזהו פירוש על מדרש תנחומא – בזה"ל, **כתוב בפירוש "ביאור האמרים" שם וז"ל, ויש לו ית' אופנים שונות, יש ע"י יסורין [ראה דרך ה' ח"ב פ"ג אות ה', ואריכות בזה בס' תורת אברהם (גרודזינסקי עמ' יד) "החוטא עצמו הוא הנביא הרואה את מצפוני לבו, חיב"א] , ויש ע"י נביא, ויש ע"י חלום, ויש ע"י תוכחה".**

ישנם כמה דרכים. לכן אם אין לנו נביאים, יש לנו עכ"פ את הדרכים האחרות, כגון תוכחה.

ברצוני להתעכב לעת עתה על האופן הרביעי שהבורא ית' מתרה בנו, והוא ע"י התוכחה. לבד מפשוטם של דברים, נראה לפרש, המוכיח הוא "אף בלילות יסרוני כליותי" (תהלים טז, ז), הלא הוא מצפונו של האדם, המונע אותו מדרך רע. זהו מה שדיברנו בזמנו, כי המצפון של־אדם, מרגיש רע איתו. א"כ הנה, הוא כן קיבל התראות. כמו

שפי' שם המלבי"ם, ראה עוד קונט' כליות יזמרו לשמך (עמ' כד).

התוכחה היא אותה בת קול המכרזת ואומרת "שובו בנים שובבים", כך שמעתי לפרש מרבי יונתן שרגא דומב שליט"א, וכ"כ בס' הלוך להרגיעו ישראל (עמ' פח).

עד כאן השייך לענייננו.

אולם אחר ראותי – עכשיו תשמעו חידוש – **סקר המעיד, שאחוזי הגירושין במגזר החרדי בכמה מקומות אשר בא"י, עלו למעלה מארבעים אחוז בשנה שעברה בר מינן – שמעתם? – חושבני שיש להוסיף פירוש נוסף מי הם אותם מוכִיחים. כתב בס' ראשית חכמה (שער הענוה פ"ה אות לה): "ואם אשתו מוכיחתו במלי דשמיא, חייב לקבל ממנה.**

לפעמים אומרים, או חושבים, כי כאשר האדם הוא נשוי, כבר אין מי שיעיר לו, לא הורים ולא חברים, ולא רבנים וכו'. אבל אשתו, שהיא רואה אותו, היא כן מעירה לו. גם במילי דשמיא. אבל האדם, קשה לו בטבעו לקבל הערות. ועוד שהיא תוכיח אותו?

ברם, זאת טעות. תגיל תשמח מאד, שעוד היא מעירה לך הערות. 'חייב לקבל ממנה', היא היחידה שמסוגלת ויכולה לתקן אותך, כי היא רואה מסביבך כמעט הכל. אחרת, אין מי שיעיר לו.

וזה מדרכי הענוה. ואם היא רואה בו דבר שאינו הגון, ואינה מוכיחה אותו, נענשת". ההיפך, אסור לה לשתוק. היא חייבת להוכיח אותו. **וראה מש"כ הנצי"ב בהעמק דבר עה"פ (בראשית ב, יח) עזר כנגדו, וע"ע סיני (לז, עמ' שז).**

וראה דברים מבהילים שכ' החיד"א בס' מדבר קדמות (מערכת נו"ן אות יא) וז"ל: "התלמיד חכם כפי מה שמתנהג הוא עם הקב"ה, כן אשתו מתנהגת עמו. וזה סוד מה שאמרו רז"ל, זכה עזר, לא זכה כנגדו. שמורדת בו, כמו שהוא מורד בקונו. הרי האשה היא רומזת לשכינה, א"כ כיון שהוא לא מתנהג נכון, כיון שהוא מורד, אזי גם היא מורדת בו. מדה כנגד מדה.

וזה הסוד, לא שייך אלא לצדיקים. ולזה כל בן־תורה שאין אשתו נשמעת לו – אם הוא רואה, שהיא לא מקבלת ממנו – **אין ראוי להתרעם עליה, כי איהו דאפסיד אנפשיה.** מה שעליו לעשות הוא, לתקן את עצמו. תשמע להקב"ה, ואז ממילא גם היא תשמע לך.

אמנם אם אינו בן־תורה, דרך טֶבַע שאשתו נשמעת לו, מפני שהיא יריאה ממנו.

המקור לכך הוא, מָר זקני הרב חסד לאברהם עין יעקב נהר מ"ח". עכ"ל. והחי יתן אל לבו להתעורר בזה.

מי יתן ונזכה לבנין בית מקדשנו ותפארתנו, ואז נעלה על מזבחך [שאיננה דומעת] קרבנות חובותינו. אכי"ר.

תלמידך הקטן חיב"א מני"ו.

יישר כוחו. הדברים חשובים מאד. התחלתי נושא זה, כי רציתי להמשיך להוסיף, אבל בלנ"ד נמשיך בשיעור אחר, כי אני רואה בשעון שכבר מאוחר. והעניין דלקמן אינו סובל דיחוי.

כיצד תובן דעת הנודע ביהודה, לא נפסל כשנכתבה אות יתירה בין מלה למלה בסת"ם, הרי הרמב"ן כתב כי כל התורה שמותיו של הקב"ה, והרקאנטי כתב כי התורה היא סדר עשר ספירות, והרמח"ל כתב כי ספר תורה שיש בו פיסול אחד, נפסל כולו, כי אין ההארה עומדת עליו כראוי. תפילין ומ"ת שנוספה בהן תיבה כפולה.

נחזור לעניין 'כתר בן אשר', הנני מקוה שאספיק הכל.

הבאנו בס"ד את שיטת הנודע ביהודה, לגבי אם ישנה אות בס"ת – או בתפילין ובמזוזה – אשר איננה מחוברת עם המלה. האות נמצאת, בין מלה למלה. למשל, 'והיה אם שמוע ח תשמעו'. אות ח', בין המלה 'שמוע', למלה 'תשמעו'. הסופר כתב כאן אות, שאיננה מתחברת. לדעתו, הדבר כשר. ישנם עוד כמה אחרונים, אשר סוברים כמוהו.

את דבריו הבאנו, בקשר לשורות שלפני פרשת האזינו, כי בכתר של בן אשר, ישנם שם חלקים של אותיות. וטען הר"י עדס, מי יעשה דבר כזה? לכן בודאי שסופר הכתר, לא התכוון שיעתיקו זאת. ואני אמרתי, לא. ההיפך. הנה אתה רואה שיטה,

כי אפילו לעשות אות שלימה, אשר איננה מתחברת, הדבר הזה כשר, בכל אופן בדיעבד.

ברם לגופו של עניין, לכאורה הדבר נשמע תמוה. כיצד אפשר להבין זאת, לפי סודות התורה? איך ניתָן להסביר, שכתבו בס"ת וכו' אות נוספת, והס"ת יהיה כשר? הרי אמרנו בשם הרמב"ן, 'כל התורה כולה, שמותיו של הקב"ה'. הרמב"ן מסביר בהקדמתו לפירושו על התורה, וכן בדרשתו תורת ה' תמימה, שהתורה זה שמות של הקב"ה. דהיינו, ישנם צירופים אחרים, חוץ מן הפשט, ובכל מלה ישנם שמות. לא לפי החלוקה שלנו, 'בראשית ברא אלהים', אלא למשל 'בראשית' יכול להיות 'בר אשית'. בר אש יתבר וכו'. וכדומה. צירופים אחרים, שהם שמותיו הנסתרים של הקב"ה. אם כן, אם ישנה כאן אות שאינה במקומה, הדבר מקלקל את השם. איך אפשר להבין זאת? כיצד הדבר מותר?

וכן לפי מהר"ם ריקאנטי, שכתב כי כל התורה כולה, היא סוד של י' ספירות.

דבריו מובאים גם בהקדמת המנחת שי בזה"ל, **ואיתא נמי** – הוא מביא לפני כן מהזוה"ק – **בפרשת אחרי מות דף ע"ב, תאנא, כל מאן דגרע אָת חַד** – אות אחת – **מאורייתא, או יוסף אָת חד באורייתא, כמאן דמשקר בשמא קדישא. ובפ' אמור דף ע"ט, כל מאן דאשתדל באורייתא, כאילו אשתדל בקב"ה. דאורייתא כֻּלָּא, שמיה דקב"ה הוי. והכי איתא בפ' שלח לך דף קנ"ט, ובפ' שלח לך דף קנ"ט, ופ' האזינו סוף דף רצ"ח.**

וכן בתיקוני הזוהר, תיקונא עשרין וחמשא, ז"ל שם, וס"ת הוא דרגא דיעקב, דאתאמר ביה ויעקב איש תם. וס"ת, כך צריך למהוי, תם בלא פיסול. ואם ס"ת הוא חסר באתר דמלא, או מלא באתר דחסר, או אות חד חסיר או יתיר, או חילוף, ס"ת פסול, לאו איהו בדיוקנא דס"ת דלעילא ע"כ.

וכ"כ החכם הקדוש ר' מנחם ריקנאטי בפ' לך לך, כי כל אותיות התורה בצורותיהן, ובחיבורן ובפירודן, ובאותיות עקומות, ועקושות – דהיינו הלפופות וכו' – **חסרות ויתרות, קטנות וגדולות, כתרי האותיות, סתומות ופתוחות, וסידורן, הן סדרי עשר ספירות. ולכך היה הצורך לספור האותיות והתיבות, וכתיב ולא קרי, קרי ולא כתיב.** למה סופרים את האותיות? מה הדבר משנה? העיקר, מבינים את העניין. ברם, לא. ישנם כאן דברים, למעלה מבינתנו.

כי כולה בנין אֲלָדֵ"י חצובה בשמו של הב"ה. וע"כ ס"ת שחסר אות אחת, או הותיר אות אחת, פסול. לפי שאין זו צורת העשר ספירות, מאחר ששינה מאותה הצורה. וזה מאמרם ז"ל, וי"ו דגחון, חצי התורה באותיות. כי הוי"ו הוא הקו האמצעי וכו'.

זהו לא מה שהרמב"ן אומר. אלו שני טעמים נפרדים. הרמב"ן אומר, כי כל התורה שמותיו של הקב"ה, והוא אומר שזה 'סדרי עשר ספירות'. הראיה, שהוא כותב בזה"ל, מוסף על זה, כל התורה שמותיו וכו' על כן אין להוסיף וכו'. הדבר 'מוסף על זה'. זאת תוספת.

דהיינו, אלו הם שני טעמים. זה שכל התורה זה שמות של הקב"ה, זהו דבר אחד. דבר שני, זאת צורת עשר ספירות.

דבר שלישי, הרמח"ל כותב בהתחלת הקדמתו לספרו פתחי חכמה – כבר הבאנו את דבריו בשיעור הקודם – בזה"ל, **על התורה נאמר, [ירמיה כ"ג, כ"ט] הֲלוֹא כֹה דְבָרִי, כָּאֵשׁ, נְאֻם יְיָ. והודיענו בזה, כי אמת הדבר, שהתורה היא ממש אור אחד, ניתן לישראל לאור בו. כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר־מה, אשר ישיג השכל בטרחו. אך התורה, הנה קודש ה', אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים. וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גנזי מרומים, גנזי הבורא יתברך שמו, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה.**

והוא דבר החכם [משלי ו', כ"ג] וְתוֹרָה אוֹר, אור ממש. ולא חכמה לבד, ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה. ובהיכנסה בנשמה, יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים. ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש, ובהשוואה מדוקדקת וכו'.

ובהמשך הוא כותב, ולכך ספר התורה שיש בו פיסול אחד, נפסל כולו, כי אין ההארה עומדת

עליו כראוי, שתימשך ממנו הקדושה לעם בכח הקריאה בו. ישנה 'הארה' על האותיות.

הנה יש לנו שלושה הסברים, למה הס"ת פסול בחסרות ויתירות. א"כ איך אפשר להבין את מ"ש הנודע ביהודה, שאם כתב אות נוספת אחת בס"ת, הס"ת כשר. לכאורה לפי כל זה, הרי הדבר לא מתקבל על הדעת. לא יתכן.

שאלה מהקהל: ישנם תגין שאינם נוגעים בגוף האות, ואפ"ה לא חוששים לצורת אות באמצע הספר.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אבל הסיבה היא, כי רואים שהם תגין. הדבר ניכר לפי הסימנים. המקום, הגודל, הצורה וכו'. מבינים שזה תגין, ולא אותיות רגילות.

מצד אחד, בעל נודע ביהודה, הגאון כמהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל, 'ליבו כלב הארי'. אמנם הוא 'פשטן', אבל חושבני שהוא הסתיר את ידיעותיו וכו' גם בתורת הסוד. כמו הרבה גדולים משם, אשר לא רצו להראות זאת כלפי חוץ.

ברם, יש לי ראיה, כי אפשר להבין שהדבר מותר גם עפ"י הסוד.

שהרי הראב"ד כתב, גדולה מזו. הוא אומר, לא רק אות אחת, אלא אפילו מלה כפולה, הס"ת כשר. שכל יתר, כנטול דמי. הראב"ד היה מקובל אלהי, הרי רואים זאת בכמה מקומות, כגון 'רוח הקודש הופיעה בבית מדרשנו', כפי שכתב בהל' לולב. וכן לגבי 'סוד פנים ואחור', הוא כותב בהל' יסודי התורה [פרק א' הלכה י'] בזה"ל, **ופנים ואחור, סוד גדול הוא. ואולי זה המחבר לא ידעו עכ"ל.** והבן שלו, הוא בכלל היה יותר מפורסם, מהר"ר יצחק סגי נהור, אבל גם הוא בעצמו היה לו גילוי אליהו.

והוא – הראב"ד – כותב, לגבי תוספת מלה שלימה, שהס"ת כשר. אמנם אינני יודע כיצד להבין את זאת, אבל איך שנבין את זה, נבין ממילא בק"ו גם לגבי אות אחת...

ברם אעיקרא דדינא פירכא. הראב"ד דיבר על תיבה כפולה <u>בתפילין</u>. ויתכן שזה בדוקא, אבל בספר תורה הוא מודה שזה פסול, וכמו שכתב בלשכת הסופר סי' ד' סק"ד, כי בס"ת ודאי בעינן שיהיה כנתינתו.

א"כ הדרא קושיא לדוכתה.

הערה מהקהל: שמא יש לתרץ דשאני הכא שאינה תיבה, אלא אות אחת מבלי שום משמעות, לפיכך אינה יכולה להצטרף עם אותיות של תיבות אחרות. והזוהר הקדוש שאמר כל מאן דגרע כל מאן דגרע את חד מאורייתא או יוסיף את חד באורייתא, וכן הר"מ ריקאנטי והרמח"ל, מיירו בגורע אות מאיזו תיבה, או מוסיף אות לאיזו תיבה, ולא כבנדון דידן שמוסיף אות בפני עצמה.

תשובת מרן שליט"א: מאד קשה להבין חילוק כזה. מאי שנא. ומה גם לפי הרמב"ן שחלוקת התיבות משתנה לפי השמות הקדושים, אזי כל־שכן שאות אחת תצטרף לכאן או לכאן ותקלקל את השמות.

שאלה מהקהל: אולי הראב"ד לא אמר גדולה מזו וכו', אלא אדרבה לכאורה היא קטנה מזו, שהרי סוף סוף הכפיל אותה התיבה עצמה, שיש לה קשר לעניין. מה שאין כן הנודע ביהודה מירי שהוסיף אות שאינה קשורה לעניין כלל.

תשובת מרן שליט"א: הראב"ד לא חילק מה תוכן הכפילות, והרי יש כפילויות שישַנו את המשמעות. [אגב מה שהראב"ד כתב הטעם מדקיי"ל כל יתר כנטול, כדאיתא בחולין [דף נ"ח ע"ב] לגבי כשרות יתרון אברים בבהמה וכו', כבר דנו בזה שאם כן לרוב הראשונים הפירוש בזה הוא ששניהם כאילו ליתינהו, ואכמ"ל].

בעניין 'כתר בן אשר', השלמת התשובות להערות הרה"ג יהודה עדס שליט"א. מִצְּעָר ומצַעַר.

בעזרת ה' וישועתו, נמשיך בתשובות, להערות של הרה"ג יהודה עדס שליט"א.

הוא כותב באות י' בזה"ל, גם ראיתי בשיעור של מוצ"ש בהר, שהביא מרן שליט"א מדברי רבי סעדיה הָעַדֶנִי, שכתב שבסוף הכתר כתוב שהגיהו בן אשר (או אני אהרן בן אשר שהגהתיו). ועל זה הקשה מרן שליט"א, שבקולופון של ספר הכתר שהיה בחלב עד שנת תש"ד, לא נכתב כך אלא נכתב שבן אשר ניקדו ומסרו. והביא מזה ראיה שספר אחר הוא.

אמנם לענ"ד אין להוכיח מזה. דהנה יתכן שהיה לכתר עוד קולופון נוסף מקורי, כלומר שנכתב

ע"י הסופר ר' שלמה בן בויאעא, או ע"י המגיה ר' אהרן בן אשר, ונאבד קולופון זה במשך הדורות. ויתכן ששם נכתב לשון זה. ושם יתכן שנכתב גם הלשון שהביא ר' יוסף אשכנזי שכתב הסופר עצמו בלשון פתוח או סתום או סדור או סתור וכו'. ואף שלשון זה, היה כתוב גם בקולופון הידוע של הכתר שנכתב ע"י אחרים, אפשר שהעתיקו הלשון מן לשון הקולופון של הסופר עצמו.

ובאופן אחר יתכן ליישב לגבי הקושיא מדברי ר"ס העדני, שהרי ר"ס העדני כתב דבריו מן הזכרון (שהרי לא נסע להעיד ולבדוק מהכתר, אלא ראה את הכתר, וכשכתב פירושו לרמב"ם כתב מה שראה בו), ואפשר שלא דק בין לשון ניקדו ומסרו הכתוב בקולופון, ובין לשון הגיהו הכתוב ברמב"ם, ואיחלף ליה זה בזה.

וראיה לטענה זו, שהרי מרן שליט"א עצמו כתב שיתכן שיש שתי מהדורות בדברי ר"ס העדני ושינה הלשון מזה לזה, ואיך יתכן כדבר הזה, אם לא שכתב דבריו מן הזכרון, ובתחילה זכר שכתוב כך, ולבסוף היה נראה לו שלא בדיוק כך נכתב אלא כך.

ולגבי דברי ר"י אשכנזי, הנה אפשר שר"י אשכנזי ראה העתק מספר הכתר, שהסופר שהעתיק את הספר העתיק גם את הקולופון, ולכן יכל לכתוב שהקולופון נכתב ע"י הסופר עצמו. ואדרבא הרי ר"י אשכנזי לפי שיטתו שהקולופון נכתב ע"י הסופר עצמו, הקשה מזה על הרמב"ם, א"כ מזה רגלים לדבר לומר שהאמת הוא כספר הכתר שלנו, ששם אין הקולופון מעשה ידי הסופר עצמו, ולכן סמך עליו הרמב"ם, ולר"י אשכנזי נזדמן העתק וסבר שהוא המקור ומכח זה הקשה על הרמב"ם.

ומנא תימרא שהיתה מציאות כזו שעשו העתקים מספר הכתר והעתיקו להם את הקולופון, הנה גם התיקון סופרים שנשלח לרמ"א מקראקא היה בדיוק כך, שהיה העתק מהכתר (שעוד שלחו בו יד להגיהו ע"פ נוסחאות אחרות ואכמ"ל) ואעפ"כ העתיקו לו גם את כל הקולופון מהכתר בסופו.

לענ"ד לא נראה להגיד, שיתכן כי היו שני קולופונים. עדיין לא שמעתי דבר כזה, אינני זוכר, שיהיו שני קולופונים. הסופר חותם, בדר"כ הוא עושה קולופון אחד. למה צריך לעשות שני קולופונים?

אבל לגופו של עניין, הטענה שלנו היא, כי הר"ס עדני מעיד מה כתוב בכתר, ובכתר שלנו אין את זאת.

כך לשונו בפירושו על הרמב"ם [פרק שמיני מהלכות ס"ת, והובא בספר תולדות יצחק דף ל"ד, וע"ע בשיעור מוצש"ק בהר התשפ"ד בשל"ה], הספר שסמך עליו הגאון ז"ל – הר"ס עדני קורא לרמב"ם בתואר 'הגאון', כך הוא הסגנון שלו – עדיין הוא היום במדינת צובא. והיא הנקראת חלב. ויסמוה אלתַאגּ. קוראים לו, הַתאגּ. ומכתוב עלא רִיק, 'ריק' היינו נכתב על קלף. ובכל יריעה, שלושה דפים.

ומכתוב פי אכִרה – פי' וכתוב בסופו – אני אהרן בן אשר שהגהתיו וכו'. ואני ראיתיו, וקריתי בו.

אמרתי בזמנו [שם], כי ראיתי שישנן שתי נוסחאות. ראיתי אז את הפירוש הזה בכת"י, אבל כעת שנדפס כל פירושו לספר אהבה, שמחתי לראות כי כעת כאן הדבר יותר ברורים. זהו כת"י א', שזאת מהדורא אחרת שלו, מהדורא קמא. אבל מה שבפני, היא היתה המהדורא הסופית.

הוא תיקן. פירושו, שבפעם השנייה הוא דקדק יותר, כנראה הלך לראות שוב הפעם מה כתוב בדיוק, והעתיק את זה בכת"י השני שלו. ומאחר שאין את המלים האלה, בכתר שלפנינו, הדברים ברורים שזהו כתר אחר. לא זה שהיה לנגד עיני הרמב"ם.

נביא מבפנים הספר החדש, פירוש רבינו סעיד ן' דוד עדני [דף קס"ג, פרק שמיני] וז"ל, הספר שסמך עליו הגאון ז"ל, עדיין הוא היום במדינת צובה, והיא חלב, וקוראים לו 'אלתאגּ' (פי' הכתר), וכתוב על 'רִק' (פי' קלף), בכל יריעה שלושה דפים, וכתוב בסופו אני אהרן בן אשר שהגהתיו וכו', ואני ראיתיו וקראתי בו. ובהערות המו"ל שם [אות א'], בכי"א הגירסא "וכתוב בסופו שהגיהו בן אשר". ובצד בגליון יש תוספת "ואני בעצמי ראיתיו בחלב בזה הזמן שהיא מדינת צובה" יעו"ש.

*

בהמשך מכתבו [באות י"א] הוא כותב כך, **י"א לענין הערת המסרה בתיגאן המאוחרים, שכתבו על תיבת מצער (השניה), בתאג פתח.**

זהו דבר, שאנשים קצת התבלבלו בו.

המדובר לגבי הפסוק [בראשית י"ט, כ'] **הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה, לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר. אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה, הֲלֹא מִצְעַר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי.** כתב על כך מהרי"ץ בחלק הדקדוק, 'כתוב בתיגאן, בתאג פתח'.

רבים לא הבינו מה זה, אז הם מחקו וכתבו כך, 'כתוב בתיגאן בפתח'. הם לא הבינו מהו טעם הכפילות. אבל הגירסא הנכונה היא, 'כתוב בתיגאן' – דהיינו ישנה הערה בתיגאן בגליון, לגבי הפסוק הזה – 'בתאג פתח'. [עיין באריכות בשיעור מוצש"ק לך לך התשע"ו, ומוצש"ק בהר התשפ"ד].

מיהו התאג הזה? התשובה היא, זהו התאג של בן אשר.

והבין מרן שליט"א שהכוונה לתאג של בן אשר, והביא מזה ראיה שראו – סופרי תימן – **גוף התאג של בן אשר. לע"ד אין ראיה כלל, די"ל שכוונתם רק דכיון ששינו מנוסח התיגאן הישנים, לנוסח הדפוס וספרים אחרים לגרוס בקמץ, ע"כ מסרו בתאג פתח, וכוונתם שבספרי התיגאן פתח.**

הוא אומר, כי אין הכוונה בזה לתאג של בן אשר, אלא הכוונה לספרי התיגאן הישנים.

אינני חושב שהדבר יכול להיות. כי אם מדברים על הנוסח הישן, דהיינו המסורת שלפני בן אשר, המסורת הבבלית, אזי ישנם ביניהם המון שינויים, והרי הם לא ציינו מהם שום שינוי. למה פתאום לגבי תיבת 'מצער', הם ישנו ויכתבו זאת. רק פה הם שינו? מה עם כל השינויים? לפי דבריו, זהו הדבר היחידי, שהעירו סופרי התיגאן לגביו, מה היה בתיגאן הישנים. אבל הנוסח שלהם היה מאד שונה, למה רק את זאת הם ציינו? לכן מסתברא, כי הכוונה רק לתאג של בן אשר.

צריכים להבין, כי הרבה התבלבלו. ישנם כאלה החושבים כי מאחר שכתבו בתיגאן בתאג פתח, א"כ בפועל איך צריכים לקרוא? הרבה הבינו, שצריך להיות 'מצעָר', כי כתבו זאת בהערה בצד, אבל בתאג עצמו כתבו 'מצעָר'.

אמנם עיקר הדבר נכון, אבל זאת פשוט טעות. כי אלה שכתבו את התיגאן, ראו כי בבן אשר כתוב 'מצעַר' בפתח, אבל הם חשבו שהדבר בנ"ד אינו מדוייק, כי יש 'מסרה' שכתוב כי ישנם במקרא ארבע תיבות 'מצער'. פה שניים, **לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעַר. וְחֲרמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר** [תהלים מ"ב, ז']. וישנו פסוק נוסף, **וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר** [איוב ח', ז']. טוב, 'קבל האמת ממי שאמרו'. ישנה 'מסרה'. א"כ מ"ש בן אשר בפתח, אין מנוס מלומר כי זאת טעות. לכן הם שינו, הם תיקנו זאת בתיגאן, אבל האמת יורה דרכו.

יש לי בס"ד אריכות עצומה על כך בספר נפלאות מתורתך, שם בפ' וירא. העליתי לכך שלושה־עשר טעמים, מדוע דוקא מַצְעַר השנייה היא בפַּתַח. הבאתי שם [וע"ע בשיעור מוצש"ק לך לך התשע"ו] כי מצאתי בתאג של מהר"ר שלמה הסופר בזה"ל, **במחזור הירושלמי, 'מִצְעָר היא', בקָמָצָה. דהיינו בניקוד קָמֵץ. והן ארבע. וסימניהם, 'הנה נא העיר הזאת', תרין בו. 'וחרמונים'. 'והיה ראשיתך מצער'. וחד 'למצער'.** יש אחד, שנוסף למ"ד בתחילתו. **והוא האמת.**

גם מהר"י בשירי, הביא כמעט את כל הלשון הזאת.

בקיצור, הדבר הוא מה'מחזור הירושלמי', דהיינו תנ"ך של־ספרדים. הם ראו כי ישנה אצלם מסרה כזאת, ולכן הם ביטלו את דעת בן אשר. הם חשבו, טוב, אם ישנה מוסרה כזאת, אזי זאת טעות. 'הוא האמת' כדלעיל.

ברם, אנחנו המסורת שלנו לקרוא בפתח, 'הלא מצַעַר היא ותחי נפשי'. רק תיבת 'מצער' הראשונה שהיא באתנחא, היא מנוקדת בקמץ. והשנייה היא בפתח, מצַעַר. וכפי שאמרנו, זהו עפ"י התאג המקורי מהדורא בתרא של בן אשר, שסמך עליו הרמב"ם וקדמונינו נע"ג.

שאלה מהקהל: לפי המחזור הירושלמי, זאת טעות בעצם.

מוצש"ק יתרו ה'תשפ"ה ב'של"ו

תשובת מרן שליט"א: אכן. זאת שיטה אחרת. אין חובה לקבל את דעתם. ואדרבה. אבל הם, נטו אחרי זה, לכן הם שינו.

אני רואה כי כבר נגמר הזמן, ואמרו חז"ל 'ועשו סיג לתורה'. וסימנא מלתא היא, שסיימנו בכך, הלוא 'מצער' היא, ותחי נפשי...

השם ברוך הוא יחיינו ויזכנו, וימלא כל משאלות ליבנו לטובה, אכי"ר.

שובו בנים שובבי"ם

בשורה טובה ל"מנויים לחיים",
המקבלים את חוברות "שערי יצחק" דרך הדואר.

בעיקבות פניות רבות חוזרות ונשנות מידידינו ה"מנויים לחיים", אשר מקבלים לביתם את החוברות "שערי יצחק" דרך הדואר, בבקשה לכלול את כל השיעורים הנשלחים באותו המשלוח ולרכזם בקובץ אחד עבה, ע"מ להקל להם על קריאתם ושמירתם, החלטנו בס"ד להיענות לבקשתם זו, למרות העלות הכספית הנוספת בגלל כך, והחל משיעור מוצש"ק שמות התשפ"ה, תישלח אליכם חוברת אחת עבה שתכיל מספר חוברות ביחד.

כמו כן בעיקבות הסכמת מרן שליט"א לעבור שוב בל"נ על החוברות הבודדות היוצאות לאור מדי שבוע, לתקן או להוסיף הערות ומקורות וכו', הוחלט כי אנו נעמול עוד, ונוסיף את הכל בחוברת העבה לפני שליחתה למנויים, כך שהיא תהיה המהדורא המתוקנת והמושלמת.

אנו קוראים לכל המעיינים בחוברות הבודדות מדי שבוע, לנצל הזדמנות זו ולשלוח שאלות והערות או תיקונים וכו', בכדי שנעבירם למרן שליט"א, שיבחן אם ניתן להכניסם לשיעורים אשר יופיעו בחוברת העבה. ברוכים תהיו!

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ ב"ב
טל' 050-4140741

הננו להודיע בזאת כי

השיעור השבועי הקבוע

של מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

מח"ס שלחן ערוך המקוצר ח"ח, שו"ת עולת יצחק ג"ח ועוד

ממשיך להתקיים מדי מוצאי שבת קודש

עכשיו בחדשי החורף

השיעור מתחיל בשעה 20:00

בבית המדרש "פעולת צדיק"

רח' המכללה (מהרי"ץ) 4 בני ברק

(פינת רח' בירנבוים 2 ליד "שוק השומר")

ציבור האברכים בני הישיבות
וכלל שוחרי התורה מוזמן

שיעור שכולו חידוש - ממנו תצא מלא וגדוש